

Freedom of Expression in Russia's New Mediasphere

Mariëlle Wijermars & Katja Lehtisaari (red.)

London/New York: Routledge 2019

280 sidor. ISBN: 9781138346659

Recenserad av **Gunnar Nygren** [professor emeritus i journalistik vid Södertörns högskola, gunnar.nygren@sh.se]

Forskningens syn på internets betydelse för demokrati har gått från utopiska visioner på 1990-talet till dagens dystopier med statlig övervakning, desinformation och manipulation av användare. Samma utveckling kan ses i synen på internets betydelse i Ryssland, från demokratiska förhoppningar till statlig kontroll och inskränkt yttrandefrihet. Men denna nya antologi från Aleksanteriinstitutet vid Helsingfors universitet visar att det finns ett behov av att nyansera diskussionen. Trots ökad kontroll och repression kvarstår det faktum att internets horisontella karaktär i sig självt är en utmaning av den centraliserade politiska makten.

Antologin är ett resultat av ett flerårigt forskningsprojekt. I antologin medverkar 17 olika forskare från främst Finland och Ryssland, men också ledande internationella forskare som Stephen Hutchings. Tillsammans ger de en bred och mångfacetterad bild av de digitala mediernas betydelse för yttrandefriheten i Ryssland, en bild som går betydligt djupare än de svartvita bilder som dominerar den offentliga politiska retoriken i väst.

Efter de stora protesterna mot valfusk 2012 («Bolotnaja») har kontrollen av den ryska delen av internet gradvis skärpts, det visar en grundlig genomgång. Mer reglering och bestraffningar av bloggare och användare gör yttrandefrihetens ramar snävare. Den godtyckliga användningen av repression är en välkänd metod att skapa självcensur, och i allians med den ryska ortodoxa kyrkan har nya regler skapats för att «försvara traditionella värden» i samhället. Staten har tagit kontroll över de dominerande plattformarna som Yandex och VKontakte och säkerhetstjänsten FSB kan använda dem för övervakning (på samma sätt som NSA i USA). Det senaste steget är skapa en nationell «cybersuveränitet» som beslutades 2019, att den ryska delen av internet ska kunna stängas av från resten av världen och fungera separat i en krissituation. Fortfarande är kontrollen inte på samma nivå som i Kina och någon «kinesisk mur» mot oönskade sajter på internet finns inte i fredstid. Men möjligheten byggs upp.

©2021 Gunnar Nygren. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: Gunnar Nygren (2021) «Freedom of Expression in Russia's New Mediasphere», *Nordisk Østforum* 35, 24–25. <http://dx.doi.org/10.23865/moros.v35.2807>

Men trots denna utveckling, som dokumenteras väl i antologin, så innebär internet ändå en grundläggande förändring av det ryska mediasystemet. De ryska medierna har av tradition varit centralstyrda, från den första tidningen som startades av tsar Peter den store och de detaljstyrda medierna under sovjettiden med censur och statligt ägande. Idag kontrollerar Kreml de stora dominerande TV-kanalerna och de flesta andra breda medier genom bland annat ägandet i Gazprom. »Maktvertikalen» genomsyrar mediasystemet som också inrymmer små oppositionella medier som reservat för huvudstadens intellektuella (till exempel Echo Moskva).

Men internet är något annat, det bygger på en annan grundlogik än de centralstyrda medierna. Internet har en horisontell struktur som gör det svårt att övervaka och styra. Antologin ger flera exempel på hur internet skapar nya zoner för ett mer oberoende civilsamhälle. Det gäller till exempel lokala nätmagasin som ger utrymme för kreativitet för den urbana befolkningen. Ett annat exempel är synen på 1917 där två olika nätbaserade projekt ställdes mot varandra. Nya kreativa former i den digitala kulturen används av både statskontrollerade och fristående medier. Lokala digitala medier bygger nya offentliga forum där delning av information fungerar annorlunda än i de centralstyrda statliga medierna. Till detta kommer det faktum att ryssarna fortfarande har tillgång till Youtube och Facebook där kritiker som Alexej Navalny har kanaler till miljonpubliker i Ryssland. Ett av kapitlen i antologin visar till exempel hur ryssar i Lettland bygger ett eget informationssökande som inte gör dem till passiva offer för statlig rysk propaganda. De ryskspråkiga publikerna är inte så enkla att påverka, visar också en studie av reaktioner på Eurovision Song Contest i Kiev 2017.

Ledande ryska medieforskare betonar dubbelheten i det ryska mediasystemet (till exempel Elena Vartanova och Ilja Kirija). Det gamla sovjetsystemet har förändrats till ett mer decentraliserat och kommersiellt drivet system som fortfarande har behållit drag av det gamla statsstyrda systemet. Det finns en grundläggande konflikt i systemet mellan gamla normer av central styrning och informella normer som växer fram i den vardagliga praktiken både i relation till marknad och publiker.

Internets grundläggande logik utmanar den centrala styrningen. I slutsatserna konstaterar redaktörerna att bidragen i antologin gör det möjligt att teckna en mer mångfacetterad bild av läget för yttrandefriheten och medierna i dagens Ryssland. Det finns utrymmen för en större yttrandefrihet inom delar av detta mediasystem, i nätbaserade medier. Detta borde vara möjligt särskilt på det lokala planet, och det hade varit intressant med en särskild studie av lokala nätbaserade medier och hur de förhåller sig till både centralmakten i Moskva och de regionala guvernörerna och andra lokala makthavare. Detta skulle kunna bli en uppföljning.

En slutreflektion blir också att det finns vissa likheter mellan de ryska argumenten för ökad kontroll av internet och den diskussion som växt även i västländer med en starkare tradition av yttrandefrihet. Nationell säkerhet och risk för informationskrigföring är argument som används i både öst och väst för en ökad kontroll och övervakning av nätet – och i sin förlängning också begränsning av »det fria internet».